

הפרדוקס הישראלי - תקציב החינוך הוכפל בעשור, ההישגים פחתו

הכפלת תקציב החינוך מאז 2010 הופנתה לגידול טבעי ולמשכורות מורים אך במבחני פיזה התוצאות רק הידרדרו; ישראל בתחתית ה־OECD בהוצאה לתלמיד על־יסודי, וחטיבות הביניים הן גם אלה שנותרו מאחור בקורונה; כלכליסט מגיש 10 נקודות המפתח עם פתיחתה היום של שנת הלימודים

שחר אילן | 01.09.21, 06:59 כלכליסט

1. ההוצאה לחינוך גבוהה, ההוצאה לתלמיד נמוכה

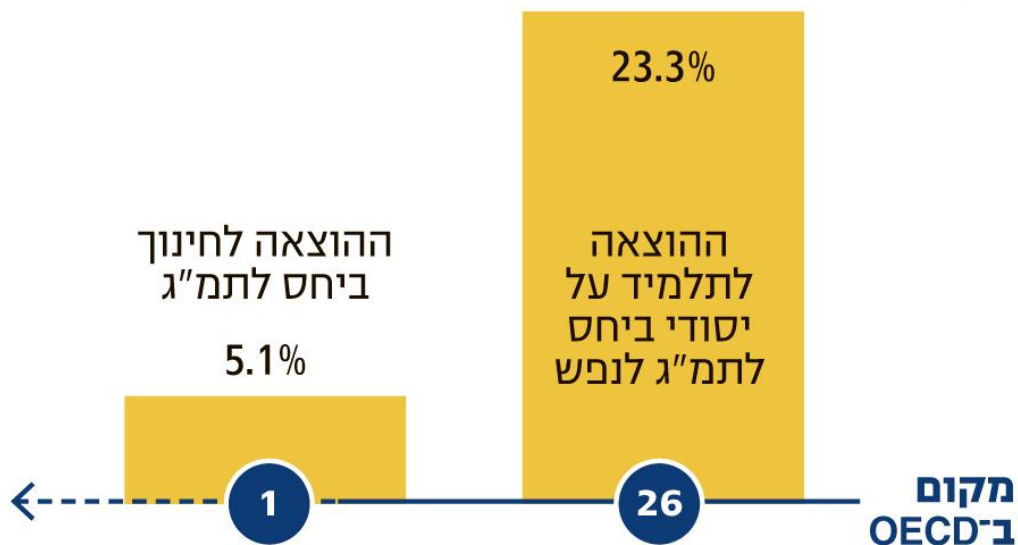
ישראל ממוקמת במקום הראשון בין המדינות המפותחות בהוצאה הלאומית לחינוך אבל במקומות נמוכים בהרבה בהוצאה הלאומית לחינוך לתלמיד בדרגי החינוך השונים.

הסיבה היא כמובן מספר הילדים הגדול בארץ שצריך לממן. כך עולה מתמונת המצב של החינוך בישראל שפרסם לאחרונה מרכז שורש למחקר כלכלי-חברתי.

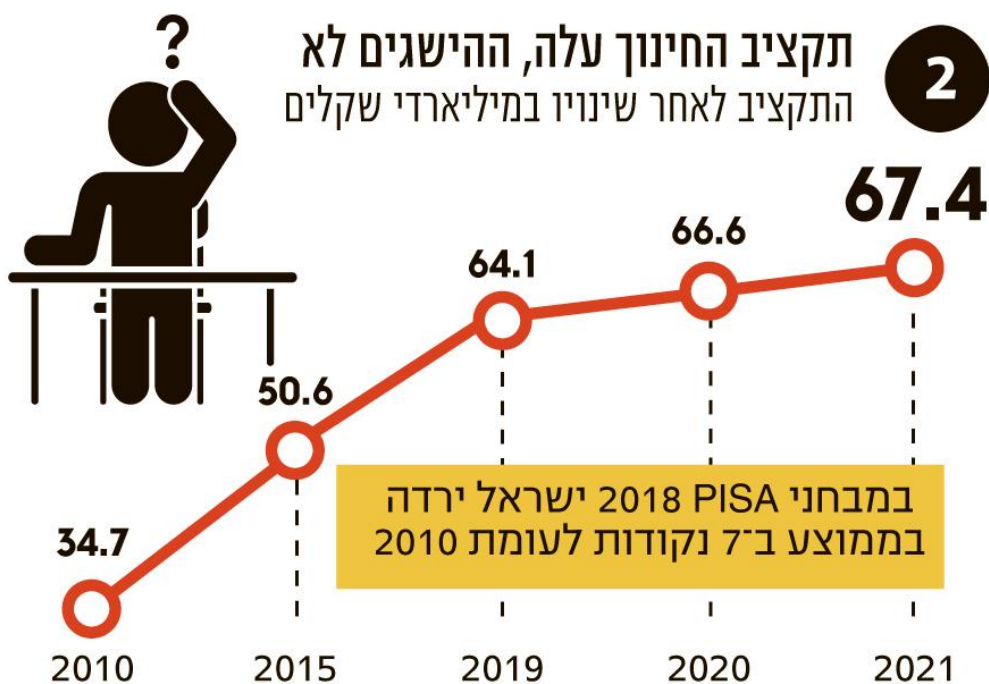
ההוצאה הלאומית לחינוך עומדת על 5.1% מהתמ"ג, כאשר השנייה היא איסלנד עם 4.4% בלבד. למרות זאת ישראל נמצאת במקום ה־26 בלבד בין המדינות המפותחות בהוצאה לתלמיד בבתי הספר העל־יסודיים שעומדת על 23.3% מהתמ"ג לנפש, בשל מספר הילדים העצום בישראל. שיעור הפריון החזוי לאשה בישראל הוא 3.1, הגבוה ב־OECD כאשר הבאה אחרינו ב־OECD היא מקסיקו עם 2.1. שיעור תלמידי בתי הספר מכלל האוכלוסייה עומד בישראל על 20% – מה שמציב אותה במקום הרביעי בין המדינות המפותחות.

חוזרים לבתי הספה: מההוצאה הנמוכה על התלמידים ועד שכר המורים

1 ההוצאה לחינוך גבוהה בישראל,
ההוצאה לתלמיד נמוכה

2 תקציב החינוך עלה, ההישגים לא
התקציב לאחר שינוי במיליארדי שקלים

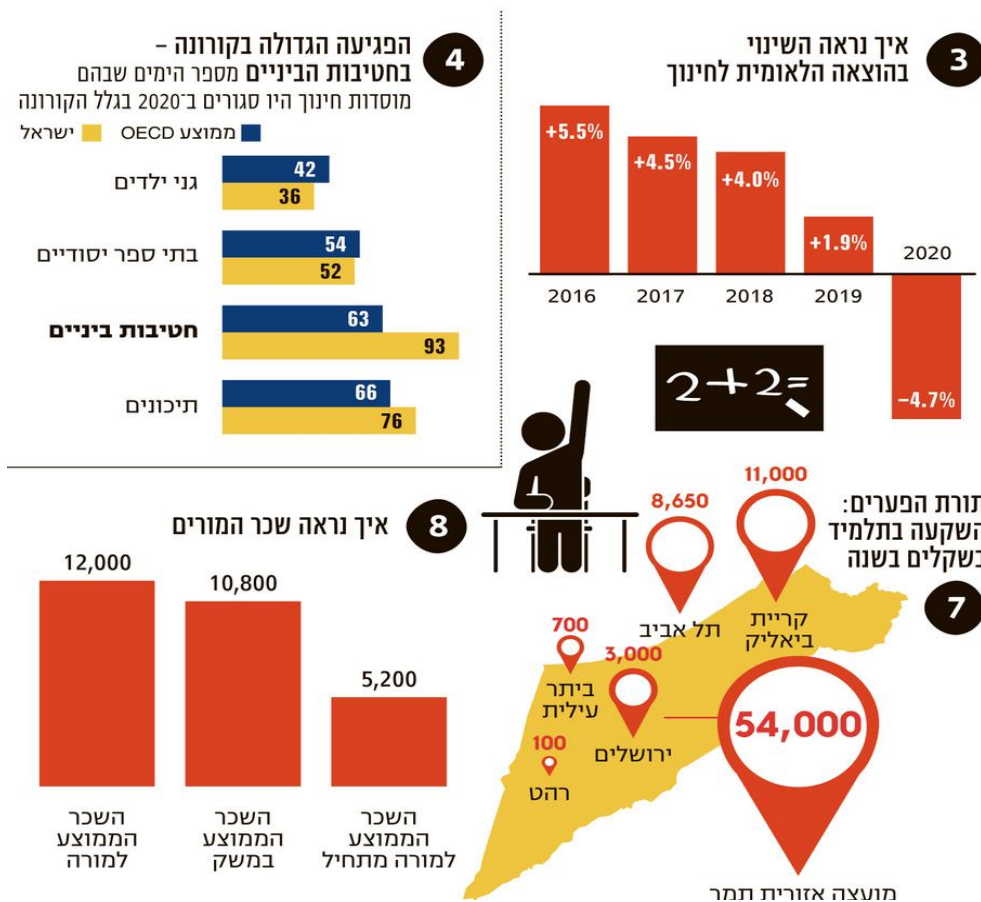

2. הגדלת התקציב לא הניבה הישגים

תקציב החינוך לשנת 2021 יעמוד על 67.4 מיליארד שקל, מתוכם 2.4 מיליארד שקל תקציבי קורונה, ולשנת 2022 על 67.5 מיליארד שקל. תקציב 2021 לא יהיה גבוה משמעותית מתקציב 2020 שעמד בגלל תוספות הקורונה על 66.6 מיליארד שקל. שרת החינוך יפעת שאשא ביטון אמנם השיגה תוספות בהיקף של יותר ממיליארד שקל, אבל רובן מתקזזות עם הקיצוץ הרחב שיספוג המשרד.

תקציב 2021 יהיה יותר מכפול מהתקציב ב־2010 שעמד עם אישורו על 32.4 מיליארד שקל בלבד. לכאורה זו השקעה מרשימה בחינוך, אלא ששני המרכיבים העיקריים בעלייה הזו הם הגידול הטבעי והסכמי שכר של המורים. מרכיבים נוספים: הרחבת חינוך חנים לגילאי 3-4, ורפורמת התקצוב הדיפרנציאלי שהגדילה את התקציב לתלמידים ביישובים חלשים.

לפחות מבחינת הישגים אין ספק שהגדלת התקציב לא הוכיחה את עצמה. במבחני PISA 2018 ישראל ירדה בממוצע ב־7 נקודות ומוקמה בשלושת תחומי הדעת בתחתית בין המקומות ה־29 ל־33 מתוך 37 מדינות.

3.ההוצאה הלאומית לחינוך ירדה בקורונה

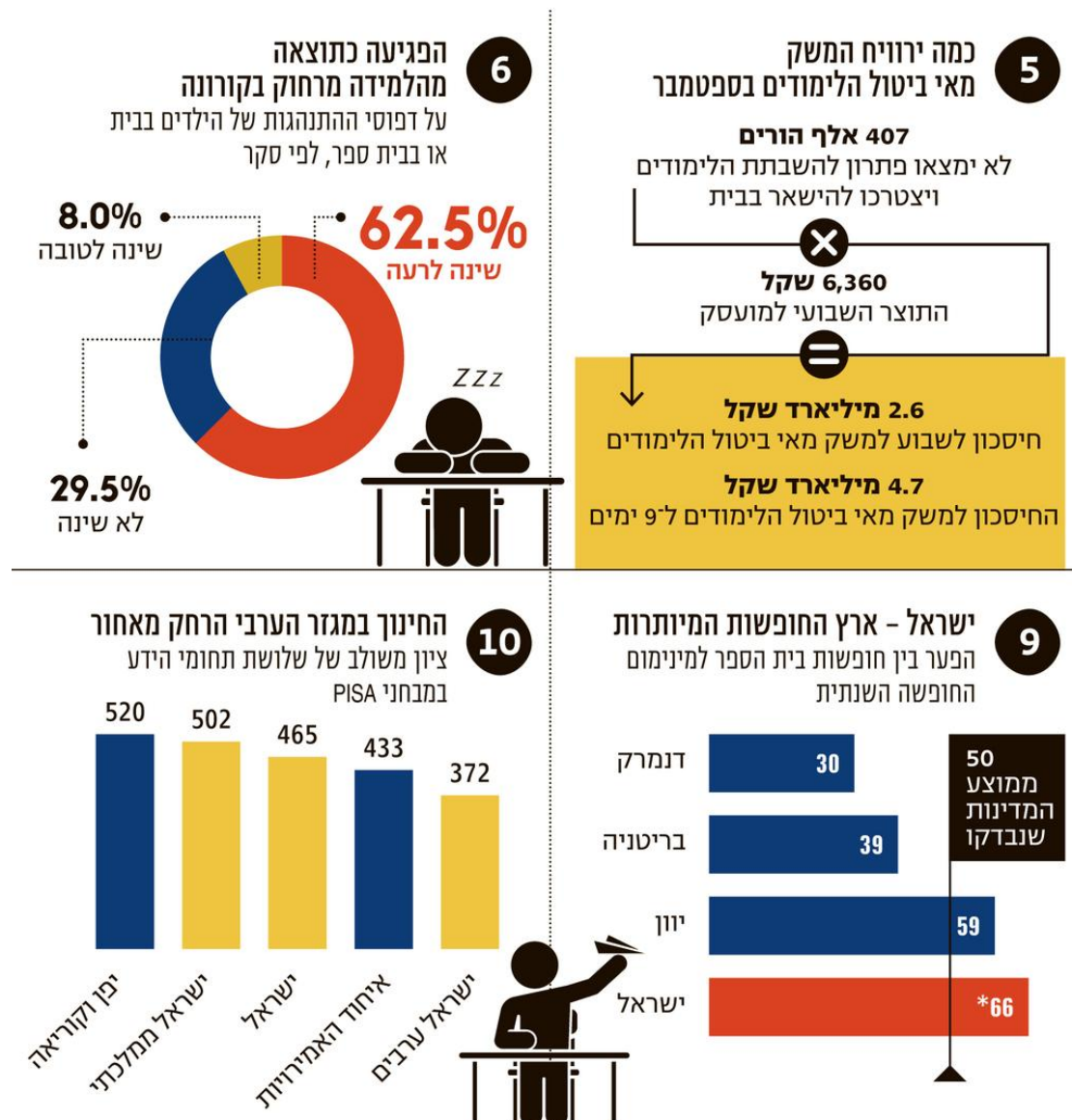
ההוצאה הלאומית לחינוך הסתכמה בשנת 2020, השנה הראשונה של משבר הקורונה, ב־ 119 מיליארד שקל שהם 8.6% מהתמ"ג. זו ירידה של 4.7% ב־2020 לעומת עלייה של 1.9% ב־2019 ושל 4.0% ב־2018. גם העלייה ב־2019 היתה נמוכה מאוד, והדבר נבע כנראה ממערכות הבחירות החוזרות. ההוצאה הלאומית לחינוך לנפש ירדה ב־2020 ב־6.4% לעומת יציבות ב־2019. כך עולה מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בדיקת הגורמים המממנים את ההוצאה הלאומית לחינוך מגלה מה השתנה. חלקו של המגזר הממשלתי עלה מ־80% ל־85%, וההוצאה של משקי הבית ירדה מ־20% ל־15%. כיוון שהילדים נשארו בבתיים בזמן המשבר, ההורים שילמו הרבה פחות תשלומים לבתי הספר ולא שילמו למעונות יום על תקופות שבהן לא נערכו לימודים. משבר הקורונה יצר, לעומת זאת, הוצאות נוספות לממשלה. היא שילמה על המעבר לקפסולות ורכישת מחשבים והמשיכה לשלם שכר, אחזקה ובנייה של בתי ספר.

4.חטיבות הביניים נשארו הרחק מאחור

בניגוד לרבות ממדינות אירופה, בישראל לא נקבע בתקופת הקורונה עיקרון שסגירת החינוך היא מהלך אחרון בסדרי העדיפויות. סבלו מכך במיוחד חטיבות הביניים. מסמך של מרכז המחקר והמידע של הכנסת מגלה שישראל ממוקמת במקום השישי והמאוד לא מכובד במספר הימים שחטיבות הביניים נשארו בבית ב־2020, עם 93 ימים. זה כמעט פי 1.5 מממוצע המדינות המפותחות (63 יום).

בין המדינות שהשאירו את חטיבות הביניים בבית מספר ימים גדול יותר היו קוסטה ריקה, קולומביה, טורקיה ופולין, כלומר לא המדינות שאנחנו שואפים להידמות אליהן בין המדינות המפותחות. בשבדיה חטיבות הביניים לא היו סגורות אף יום ובניו זילנד 24 ימים. ישראל קרובה יותר לממוצע ה־OECD במספר הימים שגני הילדים היו סגורים (36) ובתי הספר היסודיים (52). זה כמובן מעיד על מערכת שיקולים שרואה במערכת החינוך בעיקר אמצעי לפנות את ההורים לעבודה. זה שיקול לגיטימי, אבל גם ילדים שיכולים להישאר לבד בבית זקוקים למסגרת חינוך.

5. הנזק שנחסך למשק - 4.7 מיליארד שקל

ההחלטה לקיים לימודים בספטמבר חסכה לכאורה למשק 4.7 מיליארד שקל. זאת לפי מחקר של בנק ישראל שלפיו סגירה של מערכת החינוך כאשר המשק עובד עולה 2.6 מיליארד שקל לשבוע. בספטמבר צפויים 9 ימי לימודים שאינם חגים, ערבי חג או ערבי שבת, כלומר כמעט שני שבועות עבודה. החישוב מבוסס על ההנחה ש-407 אלף הורים לא ימצאו פתרון להשבתת הלימודים ויצטרכו להישאר בבית. התוצר השבועי למועסק עומד על 6,360 שקל.

בפועל התמונה הרבה יותר מורכבת. הנזק כולו נובע מגילאי 0-9 שזקוקים להשגחה. כ-75% מהסכום נובעים מגילאי 0-6. מכיוון שעשרות אלפי ילדים בגילאים אלה צפויים להיות בבידוד עם פתיחת שנת הלימודים, צפוי נזק שקשה לכמת מראש של מאות מיליוני שקלים, כלומר

אפשר להעריך שנחסכו רק כ-4 מיליארד שקל. מצד שני, התחשיב שנעשה בתקופת הטרם חיסונים הניח שסבים וסבתות לא יכולים למלא את מקום ההורים. היום סביר שרבים מהם יכולים.

6.סקר: 63% סבורים שהלמידה מרחוק השפיעה לרעה

משרד החינוך מפרסם מעט מאוד מידע על נזקי הסגרים ו**הלמידה מרחוק**. מרכז השלטון המקומי, לעומת זאת, פרסם בשבוע שעבר סקר של מכון מאגר מוחות שלפיו 63% מההורים בעלי העמדה אומרים שהלמידה מרחוק השפיעה לרעה על דפוסי ההתנהגות של הילדים בבית או בבית הספר. למעשה, הציבור היחיד שבו נרשמה השפעה פחות גדולה הוא הציבור הדתי לאומי, שם רק 46% אמרו זאת. את הסקר ערך מכון מאגר מוחות בקרב מדגם מייצג של 500 איש.

בתחילת משבר הקורונה התנהל ויכוח קשה בין הסתדרות המורים לאוצר בנוגע להחזרת ימי לימוד תמורת ימים של למידה מרחוק. הוויכוח הוכרע לחלוטין לטובת הסתדרות המורים הן בגלל כניעת הפוליטיקאים והן בגלל טעות משפטית שעשה האוצר. אבל מתברר ש-82% מהציבור סבורים שלמידה מרחוק בגיל הגן לא אפקטיבית. כלומר מבחינת הציבור לפחות הגננות קיבלו תשלום על שירות שלא הועיל לילדים.

7.ההשקעה בתלמיד בתל אביב – פי 3 מירושלים

העיר שמוכילה בהשקעה בחינוך בין הערים הגדולות היא תל אביב עם 8,650 שקל לשנה בממוצע לתלמיד – כמעט פי שלושה מההשקעה של עיריית ירושלים שעומדת על 3,000 שקל בלבד וממקמת את הבירה בתחתית הטבלה. כך עולה מפרויקט מיוחד שפרסם "כלכליסט" בשנה שעברה יחד עם המרכז לתקשורת ודמוקרטיה "שומרים". חישוב השקעת הרשויות המקומיות בתלמידים חושף כיצד הן מגבירות את אי־השוויון ומעלימות את השפעת תקציבי משרד החינוך שאמורים להקטין את הפערים. הרשות המקומית שמוציאה את הסכום הגבוה ביותר על תלמידה היא המועצה האזורית תמר בבקעת הירדן.

מדובר בסכום דמיוני של כ-54 אלף שקל לתלמיד, פי 14 מההשקעה הממוצעת של רשות מקומית לתלמיד העומדת על 3,800 שקל. הצורך מוסבר בכך שמדובר במועצה פריפריאלית שיישוביה מרוחקים. אבל האמת היא שגם שתי הרשויות המקומיות בתחתית הטבלה הן מועצות אזוריות. המועצה האזורית הערבית אל־בטוף בגליל משקיעה בכל תלמיד מינוס 442 שקל, כלומר הוציאה על כל תלמיד 442 שקל פחות ממה שמשרד החינוך נותן לה.

8.שכר מורים מתחילים - 5,200 שקל בחודש

שכר המורים. מהווה קרוב ל-10% מתקציב המדינה – כ-40 מיליארד שקל מתוך תקציב של כ-420 מיליארד שקל. כך עולה מדו"ח של האוצר. השכר הממוצע למורה עמד ב-2019 על 12 אלף שקל שזה 11% יותר מהשכר הממוצע במשק שעמד על 10,800 שקל. עם זאת,

השכר הממוצע למורה מתחיל עמד על 5,200 שקל, כלומר פחות משכר מינימום. כך עולה מפרק שכר המורים בדו"ח השנתי של הממונה על השכר באוצר קובי בר נתן, שהתפרסם השנה ונתוניו מתייחסים לשנת 2019.

אחת הדרכים שבהן נוהג ה־OECD להשוות את שכר המורים במדינות שונות היא באמצעות היחס בין השכר הממוצע למורה לשכר הממוצע של אקדמאים. ההשוואה הזאת ממקמת את המורים של ישראל במקומות 7-10 הגבוהים בין המדינות המפותחות, כלומר הרבה מעל הממוצע. עם זאת, מורים עדיין משתכרים רק 85%-95% מהשכר הממוצע לאקדמאי (תלוי באיזו שכבת גיל הם מלמדים).

9. הרבה ימי לימוד – חופשות לא מתואמות

בניגוד מוחלט למה שרבים מההורים בישראל מרגישים, ישראל היא שיאנית המדינות המפותחות במספר ימי הלימוד עם 219 ימי לימוד ביסודי. ממוצע ה־OECD הוא 185 יום. הסיבה העיקרית לכך היא שב־ישראל לומדים שישה ימים בשבוע, מה שמוסיף 37 ימי לימוד בשנה. אבל גם אם נוריד אותם נישאר עם 182 יום, כלומר ישראל תהיה בסביבות ממוצע המדינות המפותחות.

שתי הסיבות לתחושה של ההורים בישראל שלילדים שלהם חופשות בלתי נגמרות הן החופשה השנתית הקצרה בישראל שעומדת לפי נתונים שפרסם מרכז המחקר והמידע של הכנסת (הממ"מ) על 20 יום בשנה בממוצע בלבד. הגורם השני הוא החופשות בבתי הספר בחגים היהודיים שאינן ניתנות להורים. הממ"מ בדק בעבר את הפער בין מספר ימי החופשות בבתי הספר שאין בהן חופשה להורים למספר ימי החופשה השנתית של ההורים ב־26 מדינות. בישראל נמצא הפער השני בגודלו שעמד על 66 יום לעומת ממוצע של 50.

10. ערביי ישראל במקום הלפני אחרון בעולם המוסלמי

טיעון מאוד רווח בשיח הישראלי הוא שערביי ישראל צריכים להיות אסירי תודה כי מצבם טוב בהרבה מאשר מצבם של אזרחי מדינות מוסלמיות אחרות. אז לפחות בכל מה שנוגע לחינוך מתברר שהטיעון הזה הוא לא רק מתנשא ואנטי דמוקרטי, אלא גם חסר קשר למציאות.

מכון שורש השווה את התוצאות של תלמידי ישראל הערבים במבחני PISA 2018 לתוצאות של תשע המדינות המוסלמיות הנוספות שהשתתפו במבחנים. ישראל ממוקמת במקום התשיעי והלפני אחרון כשאחריה רק מרוקו. מכון שורש מסביר שבניגוד לילדים היהודים הלא חרדים, הילדים הערבים והחרדים בישראל מקבלים חינוך ברמה של עולם שלישי. בניגוד לחרדים, אצל הערבים זה בניגוד לרצונם.